

Jan Herben

/ 1857 - 1936 /

Novinář a literární kritik, beletrista se zálibením v dokumentu a publicistickém podání, tvůrce obširné románové kroniky o životních proměnách slovácké vesnice 18. až 19. století.

Narodil se 7. 5. 1857 v Brumovicích na jižní Moravě. Otec, původně zemědělský dělník, posléze hajný, byl proslavený „šumař“; v matčině rodině se pravidelně odebíraly a četly české knížky. Studoval na Slovanském gymnáziu v Brně a byl z prvních absolventů ústavu, kteří po maturitě odcházeli studovat ne již do Vídně, ale do Prahy, a jako Moravané tak projevovali svou sounáležitost s českým národem. Necelé desetiletí nato se z mnoha z nich stávali pronikaví kritikové a reformátoři soudobých poměrů. Přispívaly k tomu jak jejich znalosti „zachovalejší“ Moravy, méně poznamenané kapitalistickými vztahy, tak i jejich poznání Prahy. Herbena nejvíc vábily a formovaly noviny. Proti vůli rodiny, která ho chtěla mít knězem, studoval od r. 1878 na filozofické fakultě historii a češtinu; z univerzitních učitelů si vážil hlavně Jana Gebauera a Jaroslava Golla. V *Knize vzpomínek* (1936) vydal svědectví o svém duchovním zrání a životním díle, které s mírnou sebeironií charakterizoval jako „trochu žurnalismu, trochu beletrie a trochu historie“; na závěr připojil svůj válečný deník. Zemřel v Praze 24. 12. 1936.

Součástí jeho velmi rozsáhlé publicistiky byly knížky o Janu Nepomuckém (s kritikou jeho kultu), o Havlíčkovi, Palackém a T. G. Masarykovi. Novinářskou dráhu nastupoval r. 1885 v Národních listech a uzavíral v Lidových novinách (1925–27). Vrcholná doba jeho činnosti novinářské i literární je spjata s jeho listem *Čas* (1886–1915). V programovém článku *Nové pokolení* se Herben dovolával pocitů mládeže, která si uvědomuje stagnaci a krizi celého českého politického i kulturního života, soudobý národ se jí jeví jako horníci otrávení v dolech jedovatým plynem; odmítá lhůstevnost, která se kryje sebeuspokojivou frází. Domáhá se práva i povinnosti nezastírat dál všestranný úpadek, ale pojmenovat ho a otevřenou kritikou hledat cesty k nápravě. *Čas* se odřiká planého vlastenčení, chce být „orgánem lidí hledajících pravdu“. Herben dal svůj list plně k dispozici realistické straně a T. G. Masarykovi a jim také podřizoval svou vlastní, často anonymní publicistiku. Veškerý kriticismus v *Čase* nesla vůle reformovat soudobou společnost hospodářsky, sociálně i mravně, aby se předešlo revolučnímu řešení nakupených rozporů. Na stránkách listu se promýšlel program národního hnutí a uvažovalo se o poslání malého českého národa, o smyslu češství. Zásahu o pokrok českého písemnictví si získaly první ročníky *Času* tím, že proti starým šablonám povzbuzovaly literaturu ke střízlivému pozorování a věrohodnému zpodobování soudobého města i venkova.

Moderním uměleckým směrům počínaje symbolismem vytýkal Čas přemíru obraznosti, nelogičnost a neurčitost, zaměření na formu a na hrstku čtenářů.

V duchu tzv. moravské kritiky a realismu přikládal Herben literatuře cíle poznávací a výchovné. Spisovatele přirovnával k učiteli, který „má hleděti více k tomu, čeho žák potřebuje, a nikoli k tomu, čemu se sám na pedagogiu naučil a co sám dobře umí“ (*O jedné povinnosti českého spisovatelstva*, č. 1886). Do této představy se z mladších básníků nevešel Sova ani Březina, ale naplňoval ji a rozvíjel J. S. Machar a hlavně P. Bezruč. Hned první básně neznámého anonyma z r. 1899 tiskl Herben v Čase, okamžitě uvažoval o jejich knižním vydání a jejich první soubor vydal r. 1903 v *Besedách Času*. Bezruč upoutal Herbena kritickým patosem vycházejícím jakoby zesponu, od lidu, konkrétností a dojmem neliterárnosti. Pod silným zážitkem z poznání jeho poezie Herben litoval, že se stal literátem z povolání; zjišťoval, že v jeho dosavadní beletristické próze je mnoho „falešného“, tj. viděného očima literatury, a mnoho „zповšechnování“, abstrakce. „Dnes bych psal docela jinak, kdybych vůbec psáti mohl,“ čteme v jeho dopisech P. Bezručovi z r. 1899.

Vůle k dokumentárnosti, ke konkrétnímu svědectví o charakteru moravského a jihočeského venkova přitom vyznačovala celou Herbenovu beletristickou prózu. V počátcích se projevila národopisnou črtou a obrázkem (*Moravské obrázky*, 1889; *Slovácké děti*, 1890), postupně pak smyslem pro životní osudy a konflikty soudobé vesnice (*Na dědině*, 1893). Z výhod volného vyprávění těží *Hostišov* (1907, 1933). Je to pásmo vyprávění, vzpomínek a vyznání, črt a obrázků látkově inspirované Herbenovým letním domovem ve vsi na okraji Tábořska. Kaleidoskopické střídání a volné přidružování epizod („jak stádo běží“) nesla autorova představa oddechového, uvolňujícího čtení, při němž „se může začít a přestat, jak se mi zachce“.

Úsilí rozbít sevřený románový děj a zvládnout rozsáhlý kronikářský obraz rozvinul Herben v próze *Do třetího a čtvrtého pokolení*. Počínaje prvním knižním vydáním (1889–92) potlačoval autor postupně „románovost“ tohoto svého díla a rozšiřoval v něm pasáže výkladové, které stoletý vývoj moravského venkova od zrušení nevolnictví po současnost zasazovaly do souřadnic novodobé historie. (Pro citaci autentických dopisů z r. 1848 bylo první vydání knihy zčásti konfiskováno a spisovatel byl vyšetřován.) Ve století, které zbavilo vesnici nevolnictví a roboty a dalo jí volnost hospodářského podnikání, sleduje Herbenova kronika rub „selské“ svobody: rozvrat někdejší lidové pospolitosti, úpadek obcí, rodů i rodin. Sobectví, bezohledné „hrabcování“, zprvu předváděné, jako rodová nectnost Hrabců, se mění ve všeobecný jev po r. 1848, kdy „zmizely všechny staré tradice obecní, rodinné řády – a novými je nikdo nenahražoval. Všeobecná volnost převrátila se ve všeobecnou bezhlavost...“ Mravní rozvrat porevolučních Brumovic a okolí zachycuje autor v životním příběhu Jiřího Beneše ze čtvrtého pokolení Hrabců. Je to vykořeněný člověk pronásledovaný pocitem, že je – ve smyslu biblického výroku o odplatě, která jde až „do třetího

a čtvrtého pokolení“ – trestán za hřích rodičů a prarodičů. Zanechá studii a vrací se na zděděný statek s touhou stát se sedlákem a přitom ve svých spoluobčanech budí vědomí odpovědnosti za obec a národ. Několik prohraných střetnutí se soukromníky a přízemně uvažujícími sousedy zlomí jeho odhodlání. Odchází do Prahy studovat medicínu a utěšuje se představou, že si venkovský lid pomůže nakonec sám, že se jednou probudí k účasti na národním životě a postaví se do jeho čela.

Spojením prvku románového a kronikářského, publicistického a beletristického, uplatněním nářečí a národopisného detailu obohatilo toto Herbenovo dílo látkový i tvarový obzor venkovského románu. Uvedlo do něho jako hrdinu lidové společnosti – „mravenišť“ – a vědomí pevných zákonitostí, jež určují běh lidských věcí a drtí jedince, kteří se jim svým jednáním jakkoli protíví. Tíha nevolnosti a sobectví se v kronice demonstruje na celé galerii zmařených osudů. Mezi nimi zvláštní básnickou podmanivostí vynikají příběhy pojaté jako volné variace na lidovou baladu nebo připomínající moderní baladu sociální.

František Herites

/ 1851 - 1929 /

Prozaik a fejetonista, příslušník lumírovské generace. Autor maloměstských žánrových obrázků.

Narodil se 27. 2. 1851 ve Vodňanech jako syn lékárníka. Po absolvování pražského gymnázia studoval farmacii v Praze a ve Štýrském Hradci; tam, v Rožnově, v Netolicích a v Praze působil jako lékárnický praktikant. V r. 1883 převzal vedení otcovy lékárny a žil v rodišti do r. 1896, kdy zadlužený podnik a rodný dům musily být prodány. V Praze byl sekretářem lékárnického grémia a redaktorem jeho časopisu. V l. 1903–14 redigoval časopis *Máj* a pracoval ve stejnojmenném vydavatelství. Podnikl cestu do Itálie, do Dalmácie, v r. 1893 pobyl delší čas jako novinář v Americe. Poslední léta žil střídavě ve Vodňanech a v Praze, kde zemřel 19. 1. 1929.

Heritesovo literární zaměření určil dlouholetý pobyt na malém městě, jehož způsob života důvěrně poznal. Po prvotínách z italského prostředí (*Arabesky a kresby*, 1880, 1883) se hlavní náplní jeho tvorby stala žánrová drobnokresba tohoto úzce omezeného světa. Jeho hrdiny bývají často malí úředníci zápasící s těžce ukrývanou bídou, jindy autor líčí úpadek a rozvrat starých zámožných rodin, existenční ztroskotání jejich členů. Vidí přízemnost a neutěšenost rodinných i společenských poměrů, nastavuje zrcadlo maloměstskému egoismu, zištnosti, předsudkům, duševní omezenosti a pokrytectví, soudí i národní vlažnost (*Psáno pod čáru*, 1885; *Maloměstské humoresky*, 1885–86). Jeho prózy jsou většinou popisné, dějově rozvleklé